

Ünite 1: Bir Yaşam Kültürü Mimarlık

Mimarlığı Anlamak

Çevreye uyum sağlamak ve varlığını sürdürebilmek için diğer canlılar gibi yuva yapma içgüdüğü ile doğan insan da başlangıçta bulunduğu doğal sığınakları kullanmış, zamanla bulunduğu ortamı değiştirmeye başlamış ve çevresinde bulunduğu doğal malzemeleri de kullanarak ortamını geliştirmiştir.

İnsanın bulunduğu çevreyi düzenlerken kendine özgü farklı bir şekilde güzelleştirme isteği yapı yapma eyleminin mimarlık olarak ifade edilmesini sağlayan etkidir.

Toplumsal ve simgesel değerler söz konusu olduğu için mimarlık toplumsal bir bildirim ve kültürel bir kalıt yaratımı olarak da algılanabilir.

İnsanlık tarihinin kültürel ve teknik değişimlerini en net şekilde yansıtan mimarlık hem bir yapı bilimi, hem de sanatı olarak tekniği ve sanatı içinde barındırır.

Anlamak, bütünde algılamak ve okuyabilmek için yapının strüktürüne, tarihine, eylem ve düşüncelerinin kayıtlarına ilişkin bilginin artırılması ile gerçekleştirilebilir.

İnsanın Doğada Varolma Serüveni

Paleolitik dönemde (taş çağı) insan bulunduğu çevreyi kendine göre biçimlendirmeye başlamış, ateşi kontrol etmiş ve yaşam koşulları nedeniyle sürekli birlikte hareket ederek yer değiştirmiş ve çok basit taş aletler üretmişlerdir. Fransa'daki Lascaux Mağarasında bulunan taş resimler bu dönem insanı tarafından resmedilmiştir.

Neolitik dönem insanoğlunun avcı- toplayıcılıktan yavaş yavaş tarıma geçiş yaptığı dönem olarak kabul edilir. İnsanın doğa ile olan ilişkisi çeşitlendikçe farklı yaşam olanaklarında karşı karşıya kalmıştır.

Bugünkü Konya şehrinin güneydoğusundaki arazide yer alan **Çatalhöyük** Neolitik bir kentin katmanlı özelliklerini, toplu yaşamın izlerinin detaylı bir şekilde gözler önüne seren ve on bin kişinin ikamet ettiği önemli bir yerleşim bölgesidir.

Megalit yapılar; dayanak gerektirmeden ayakta duran taşlar halindeyse **menhir**, bir doğru veya daire şeklinde dizilirse **kromlek** (cromlech) adını alırlar. Üstünde bir plaka taşıyan taşlardan meydana getirilen mezar odalarına da **dolmen** denir, dolmenlerin üstü toprakla örtülürse, ortaya çıkan tepeliklere **tümülüs** veya **höyük** adı verilir.

İlk Uygarlık ve Mimarlık

İnsanoğlunun yerleşik düzene geçmesiyle ortaya koyduğu çeşitli yapılar ve kentler dünyanın pek çok yerinde farklı kültür ve uygarlıkları doğurdu. Mezopotamya ve Mısır bu uygarlıkların en önemlileri arasındadır.

Dicle-Fırat nehirleri arasındaki toprak anlamına gelen Mezopotamya'da, MÖ 3500 yıllarından sonra büyük kentler kuruldu. İhtiyaçlara bağlı olarak yazının kullanılması ile tarih öncesi dönem kapandı. Yumuşak kil tabletler üzerinde çivi şeklinde izler bırakarak yazılan **çivi yazısı** ile tarih öncesi olarak adlandırılan dönem kapandı, tarih yazımı başladı. Yazı ilk Mezopotamya uygarlığı olan Sümerler tarafından geliştirildi. Aynı zamanda günümüzde kullanılan saat düzeni de yine Sümerler tarafından geliştirilmiştir. Mezopotamya kentindeki en önemli yapılar üzerinde tapınağın bulunduğu yapay bir dağ görüntüsündeki ziguratlardır. Zamanla bu yapı çeşitli şekillerde farklı uygarlıklarda da görülmüştür. Bu çağlardan kalan en önemli örneklerden biri Uruk'taki **Beyaz Tapınak** (MÖ 3500-3100), diğeri ise Kral Urnamnu tarafından yaptırılan Ay Tanrısı **Nannar'ın Ziguratıdır** (MÖ 2113-2006).

Mısır, Nil vadisinin bereketli topraklarında yer alan, hiyeroglif yazı biçimini geliştiren bir uygarlık olarak 3000 yıl ayakta kalmayı başarmıştır. Mısır uygarlıklarından kalan en önemli mimari eserler ölümlere adanmış olan, gömü sağları olarak adlandırdığımız insan yapımı piramitler ve yanında sıralanmış sütunları, birbirine açılan oda ve avluları bulunan, sadece rahip ve firavunların girebildiği büyük tapınaklardır.

Yunan Mimarisi MÖ 700- MÖ 146

Yunanlılar mimari yapılarını oluştururken Mısır, **Minos** ve **Miken** uygarlıklarının mimarı özelliklerinin sentezinden

kendi mimari yapılarını oluşturdular. Miken saraylarında kullanılan merkezi seremoni odası olan **Megaron** biriminin. Yunan tapınağına da örnek oluşturduğu düşünülmektedir. Yunan mimarlar **klasik düzenler** olarak bilinen ve doğadan esinlenen bir ideal yapı oranları sistemi geliştirdiler.

MÖ V. Yüzyılda Yunan kültürünün zirveye ulaşması ve Atina'nın demokrasi merkezi olması mimari yapı ve kentlerin tasarlanması üzerinde önemli bir oynamıştır. Atina, Priene, Milet kent devletleri döneminin en gelişmiş ve tasarlanmış şehirleri olarak tarihteki yerini almıştır. Büyük İskender'in yeni bir Helenistik İmparatorluk kurması Yunan mimarisinin yayılmasına ortam hazırlamıştır. Zaman içinde klasik Yunan mimarisi yerini dünyevi zenginliğin övüldüğü süslü mimariye bırakmıştır.

Parthenon Tapmağı Atina'daki kutsal tepe Akropol'de altın orana dayandırılarak **Dorik** düzenin ideal bir örneği olarak inşa edildi. Dor düzen; D or, İyon ve Korint olmak üzere mevcut kullanılan üç düzenden biridir. Taban çaplan ve yüksek yükseklik oranlarıyla birbirinden ayrılır. Düzenlere ait tek bir sütundan yola çıkarak bir tapınağın oranlarını çıkarmak ve inşa etmek mümkündür.

Roma Mimarlığı MÖ-MS 312

Roma uygarlığı Etrüsklerden aldığı bazı mimari özelliklerle kendi mimarilerini geliştirdiler. Yunan ve Mısır mimarisinin aksine Roma mimarisi boşluğun, iç ve dış mekânın mimarisidir. MÖ 30'lu yıllarda mimar **Vitruvius** "**Mimarlık Üzerine On Kitap**" adlı eserinde binaların üç niteliğinin, dayanıklılık, yarar ve güzellik olması gerektiğini yazdığı kitabıyla Roma mimarisinin ana hatlarını da çiziyordu. Kapalı ve kamusal olan yapılar önemli bir durum haline geldi ve Roma tarihi bu temel üzerine başlatıldı. Mimari yapılar gücü simgelemektedir. Şehirler ızgara düzenine göre tasarlandı. Zamanla bu şehir anlayışı Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'ya da taşındı. Zenginlik, bahçeler, teraslar ve sıra sütunlu hollerin yer aldığı villalarla ifade edilmekteydi. En önemli yapıları **Roma Forumu, Panteon, Collessium, Carcala Hamamları, Titus Kemer, Hadrianus Villası ve Efes Celsus Kütüphanesi'dir.**

43,3 metrelik kubbe açıklığı ile Roma'daki **Panteon** tapınağı, iç mekânın gücünün öne çıktığı, yedi Roma tanrısına adanmış en önemli örneklerden biri olarak mimarlık tarihinde özel bir yere sahiptir.

Collesseum yapımına MS 69 yılında kargaşa içinde olan Roma'da halkı yatıştırmak için başlanmış ve günümüzdeki stadyumlara bir model olma özelliği taşımaktadır. Papa 1749 yılında burada ölen ilk Hristiyanların anısına tapınak olarak korunmasını istemiştir.

Bizans Mimarlığı

Roma İmparatorunun Hristiyanlığı kabul etmesi, siyasal durumlar sebebiyle İstanbul'un başkent olması yeni yapıların oluşturulmasına zemin hazırladı. Bu yapılar genel olarak dini amaca yönelik hazırlanmış yapılardır. Çünkü Konstantin kendisini İsa'nın yeryüzündeki vekili olarak tanımladı. Bazilikalar yeniden güncellendi. Yuvarlak, kare ve sekizgen olabilen merkezi planlı anıt mezar yapıları önem kazanarak kilise mimarisinde de etkin oldu. Dördüncü yüzyıldan itibaren manastırlar oluşturuldu ve zaman içinde dini metinler burada korunarak geleceğe taşındı.

Justinyen döneminde 532-537 yılları arasında yapılan Ayasofya, kubbeli Roma yapılarının merkezi yapısıyla, Roma bazilikasının doğrusal odağını birleştirmesi açısından çok önemlidir. Ayasofya, 12Ü4'de Haçlılar yüzünden çok büyük zarar gören bina, sonra da pek çok onarım geçirmiştir. Bugün müze olan yapıya İstanbul'un fethi olan 1453'ten sonra minareler eklenmiş, mozaiklerin üstü sıvanarak yapı camiye çevrilmiştir.

Erken İslam Mimarlığı

İslami ibadete ve kültürel açılımlara yönelik mimari eserler olan camiler, medreseler, türbeler, saraylar, kervansaraylar ve hamamlar VII. Yüzyıl itibarıyla inşa edilmeye başlanmıştır. Halifeliğin farklı dönemlerde farklı kavimlere geçmesi kendini mimaride gösterdi. Tasvir yasakları İslam Sanatının tekrarlamak, geometrik ve çiçekli formlar içinde şekillenmesine ve hat sanatının gelişmesine neden oldu.

Anadolu'ya girilmesinden sonra Selçuklular döneminde, medrese yapımına ve din eğitimine önem verdiler. Bu dönemden en özel yapı, 1229 tarihli Divriği Ulu Camii ve şifahanesidir. Anadolu'nun Türkleşmesi devam ederken. Hristiyan halkların mirası ve Selçuklu sanatının kaynaşması, Osmanlı mimarlığının özgün üslubunu hazırlamıştır.

Gotik Mimari

Gotik üslup kendinden önceki dönemlerin mimari özelliklerinin sentezlenerek farklı hacimsel karmaşıklıkların giderilerek planda ve kesitte gerçekleştirilen farklılaştırmalara dayanmaktadır. Gotiğin öğeleri olan kaburgalı tonozlar, uçan payandalar, sivri kemerler, üçlü portal ve gül pencereler sentezlenerek yeni bir yapı tipi ve dili elde edildi.

Skolâstik öğretinin etkisi, yani mantığın inançla birleştirilebileceği düşüncesi çerçevesinde, ideal bir katedral yaratma prensibi, katedral tasarımının standartlaştırılmasını getirdi. Siyasal ve toplumsal değişimler sonucunda kenti kent yapan anıtlar şehrin yaşayan katedralleri oldu. Gotiğin strüktürel olarak okunabilirliği, inanç ve mantıkta açıklık ve saydamlık kavramlarına dayanmaktaydı.

Gotik mimarisinin en güzide örneği olarak bilinen **Notre Dame** (1163- 1230), ayrıca ilk gotik katedrallerden biridir ve gotik dönem boyunca inşası sürmüştür. Heykellerin ve işlemeli camların ortaçağ Roma mimari üslubundan sonra pek görülmemiş bir dünyevilik içermesi, natüralizm akımının eserlerdeki ağır etkisi sebebiyledir. Diğer önemli gotik yapılar **Chartres Katedrali**, **Reims Katedrali** ve **Strasbourg Katedrali**; İngiltere’de **Salisbury Katedrali** ve İtalya’da **Milano Katedrali**’dir. Gotik mimarisinde yapılar, sanki yükselerek uçuyormuş gibi bir his verir. Gotik mimari tarzının önemli özelliği sivriliktir. Büyüklük ve yücelik hissi uyandırılmaya çalışılmıştır.

Rönesans

XV. yüzyılda sanata olan deste ile başlayan Rönesans döneminde, eski belgelerin ortaya çıkması ile ideal yapı oranlarının belirlenmesi bağlamında önemli mimari eserler ortaya koyulmuştur. Rönesans tam anlamıyla bir aydınlanma dönemi idi. Floransa’nın varlıklı ortamı, konut mimarisine olan ilgiyi artırdı, “şehir evi” yani “palazzo”, kavramının ortaya çıkmasını sağladı. Din dışı pek çok yapının yanında, merkezi planlı ve büyük dini yapılar da inşa edildi. Antik dönem üslupları Rönesans kent planlamasında da etkili oldu. Avrupa’da kilise mimarisinin yanında bir yandan da soylu aile konutu olan şato yapı tipi olarak yükseliş gösteriyordu.

Brunelleschi, Floransa’daki Santa Maria del Fiore Katedraline iç içe iki kabuktan oluşan, taşıyıcı kaburgaları gizli bir kubbe tasarladı. Bilinen ilk doğrusal perspektif çizimini yaptı ve serbest perspektifin de öncüsü oldu. Alberti, mimarlıkta daha sonra kullanılan merkezi perspektifi bulan olarak kabul edilmektedir. Kilise ve sarayları sonraki kuşaklara ilham kaynağı olmuştur, neoklasik ve barok üslubu etkilemiştir. **Michelangelo**, Rönesans mimarlığına büyük katkıları olan devrimci bir dahi olarak tanımlanmaktadır. Maniyerist ve barok tarzların öğelerinin habercisi olan uygulamalar yaptı. **Palladio**, en önemli Rönesans mimarı ve kuramcısı sayılmaktadır. Villa mimarisinde yeni kurallar ortaya koymuş ve tüm dünyada mimarları etkilemiştir. Oran, simetri ve antik elemanlara gönderme yapan ve yeniden yorumlayan kendine has bir üslup geliştirmiştir. Ayrıca, kullanıcının ihtiyacını karşılayan bir mekân tasarımı ortaya koymayı başarak Rönesans’a damgasını vuranlar olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

Mimar Sinan

Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki yapıların en önemlilerine imzasını atmıştır. Mimar Sinan’ın verdiği üç büyük eser, onun sanatının gelişmesini gösteren basamaklardır. Sırasıyla İstanbul şehzade Camii ve Külliyesi, Süleymaniye Camii ve Selimiye Camii’dir. Restorasyon çalışmalarında da bulunan Mimar Sinan, Ayasofya’nın restorasyonu ile bugünlere gelmesini sağladı.

Mimar Sinan yaşamında, üç padişah döneminde 92 camii, 52 mescit, 57 medrese, 7 darül-kurra, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa (hastane), 5 su yolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 de hamam olmak üzere 375 eser vermiştir.

Süsleme ve Yanılsamanın Birlikteliği: Barok

Kökene Portekiz dilindeki Barocco’dan gelen, Manierizm akımından doğan Barok üslup, algıda yanılsama ve farklılık yaratarak, gözlemciyi aşırı süsleme ile etkilemeyi amaçlamıştır. Bu dönemde klasiğin ölçülü sisteminden uzaklaşıldığı gözlenmektedir. Hayranlık, eziklik ve şaşkınlık yaratmak amacıyla mimarlık, müzik, resim ve heykel etkileyici temalar altında birleştirildi. XVII. ve XVIII. Yüzyılda üstün mimari üslubu haline geldi; hayatın diğer alanlarını etkiledi ve yayıldı. Dönemin önemli mimarlarından **Bernini** ve **Borromini** sanat ve mimarlık tarihine geçen barok dönem isimlerdendir. Mimar Louis Le Vau ve bahçeci Andre Le Nötre tarafından yapılan Versailles Sarayı, Fransız Barok mimarisinin en tipik

örneklerindedir.

Akıp giden kıvrımlı formların incelikli zenginliği olarak bilinen Rokoko tarzı Fransa'da ortaya çıkan ve barok üslubun en süslü düzeyine dönüştüğü bir dönemdir. Barok'un sertliğinin yanında ona karşıt olarak daha açık renkler ve ferah bir atmosfer yaratmak amaçlandı. Kullanılan formlar, renkler ve malzemeler ile Rokoko, kiliselerde, saraylarda, müzik, mobilya ve sanatta kendini gösterdi.

Endüstriyel Mimari

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni endüstriyel malzemelerin ve yöntemlerin kamu mimarisinde yoğunluklu olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Endüstri Devrimi etkisiyle yeni malzemelerin üretilme ve dağıtım hızının artması inşaat tekniklerinin de büyük bir ivme ile gelişmesini ve ilerlemesini sağladı. Dünya fuarları tasarım ve teknik yeniliklerin sergilenmesi için bir ortam oluşturdu ve bu devrin anıtları yapıldı. Özellikle demir, cam ve çelik gibi yeni malzemeler endüstriyel mimarinin yükselişini sağladı. Bu dönemin mimari yapıları arasında 1889 Dünya Fuarı için geçici bir gösteri amacıyla yapılan Eiffel Kulesi, 1851'de Londra'da yapılan İlk büyük fuar için geçici olarak inşa edilen sonra sökülüp başka bir yere kurulan daha sonra da bir yangın sonucu yok olan Kristal Saray, Henri Labrouste tarafından tasarlanan metalin ilk olarak faydacı olmadan kullanıldığı kamu binası olma özelliği taşıyan Sainte Genevieve Kütüphanesini söylemek mümkündür.

Antoni Gaudi mimarlık tarihinde özel bir yeri olan bir kişidir. **Art Nouveau**'ya paralel olarak doğanın yapısal mantığıyla ilgilenen Gaudi, kendi kişisel tarzını yaratmış ve yapılarında taş, beton, çelik ve seramiği kullanmıştır. En önemli yapıtları Barcelona'daki **Sagrada Familia 1883-**, **Park Guell**, 1900-1914 ve **Casa Milla**, 1906- 1910'dır **Sagrada Familia**'nın İnşaatı bugün halen devam etmekte olan şantiyesine giderken hayatını kaybeden mimar, yapının 200 senede bitirilebileceğini öngörmüştü.

Art Nouveau

Art Nouveau, farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Jugendstil ya da Secession mimarları, öncelikle ilhamı doğada aramışlar, bitkisel motifler, kadın figürleri, kıvrılan çizgileri, bitkileri ve hayvanları kullanmışlar, doğanın dinamik kuvvetlerini dile getirilmeye çalışarak bunları binalara, iç mekân ve mobilyaya da yansıtılmışlardır. Güzel Sanatlar ve Zanaatkarlar akımı çerçevesinde, yeni teknolojiyle yapıcı ve insan merkezli bir ilişki kurmayı amaçlamışlardır. Akım içinde pek çok farklı üslup ve kişisel yorum ortaya çıkmıştır. Rennie Machintosh, **Gaudi**, **Victor Horta**, Guimard, Otto Wagner, Olbrich bunlardan bazılarıdır (S:25, Resim 1. 68).

Art Deco

1920-30'larda ortaya çıkan ve kendinden önceki akımların ve uygarlıkların mimarisinden de ilham alan Art Deco en çok Amerikan mimarisinde kendini göstermiştir.

Modernleşme Yolunda

Dekoratif mimarinin aksine yapıyı süslemelerden arındıran bir mimari düşünce 20. yüzyılın başında modern erken döneme damgasını vurdu ve yapılarda bunu destekleyen sadeleşmeler görülmeye başlandı. Bu döneme etki eden kişiler arasında endüstri tasarımının öncüsü olarak kabul edilen **Peter Behrens**, 1919 yılında görsel sanatlar, mimarlık ve tasarımın teknolojiyle ve toplu üretim teknikleriyle olan birlikteliğini savunan bir okul olan **Bauhaus'u** kuran Walter Gropius, Amerikan mimarisinin vazgeçilmez simgesi olmuş olan **Frank Lloyd Wright** ve New York Guggenheim Müzesi, şehir plancısı, ressam, heykeltıraş, yazar, mobilya tasarımcısı ve mimar olan Le **Corbusier** ve **Villa Savoye** ile Ronchamp Şapeli'nde söz etmek mümkündür.

1945 Sonrası

II. Dünya Savaşı ardından binaların inşasında kullanılan baskın modernist tavır, bezemeden arınmış, işlevselci felsefenin önderliğinde minimalist bir yaklaşımı getirdi. Bu dönem içinde "Less is more" "az olan çoktur" değişimiyle Bauhaus'un son yöneticisi **Mies Van Der Rohe** ve zaman dışı konumlandırılmış yüzyılın en destansı mimarisini ortaya koyan **Louis Khan**'dan söz etmek mümkündür.

Postmodern Yaklaşımlar

Bu dönemde, Venturi, Mies van der Rohe'nin "az çoktur" yaklaşımına karşı "az sıkıcıdır" karşı tezini öne sürdü ve postmodernizm "nüktenin, süslemenin ve göndermenin" geri dönüşü oldu. Micheal Graves, Robert Venturi gibi Amerikalı mimarlar yeni çağın hızı içinde farklı bir algısal yapı kurguladılar ve uluslararası üsluba karşı bir duruşla, tarihle diyaloga girdiler.

Dekonstrüktivizm

Bu dönemde Eisenman, Libeskind, **Zaha Hadid**, **Frank Gehry** gibi mimarlar, üç boyutlu geometride yeni deneyler yaparak, mekanları parçalayarak, farklı bütünler oluşturmaya yönelerek bambaşka bir estetik peşinde ve işlev dışı bir yapıya kayan mimari düzenlemeler gündeme geldi. Bilgisayar teknolojilerinin yardımı da bu değişime etki eden unsurlardan biridir.

Yeni Açılımlar

XX. yy büyük mimari yeniliklerin yaşandığı bir çağdan sonra daha yükseğe çıkmayı amaçlayan çevre dostu, yeni formların ve yeni mekânsal ilişkilere olanak sağlayan malzemelerin kullanılmasına yönelik bir dönem yaşanmaktadır.